

MİTOLOJİNİN DİNİ HAYATTAKİ YERİ VE ÖNEMİ THE PLACE AND IMPORTANCE OF MYTOLOGY IN RELIGIOUS LIFE

Ali ALBAYRAK*

Öz

Din, insanlık tarihi kadar eski bir kurumdur. Zira o, insanla birlikte başlamıştır. Mitolojinin tarihini de insanlık tarihi kadar eskilere götürmek mümkündür. Çünkü mitolojiler tamamen insan ürünüdür ve onlar her türlü insanî ihtiyaçlar karşısında insan düş gücünün bir çözüm yolu olmuştur. İnançla alakalı olan mitolojiler, dinlerin yorumlanması veya insanın somutlaştırma ihtiyacından dolayı dinin soyut taraflarının daha anlaşılır hale getirme çabalarının neticesinde teşekkül etmiştir. Bundan dolayı çok eski zamanlardan beri mitoloji, dinin insan boyutlu algılanışı ve açıklayıcısı olmuştur. Bu insanî tasavvurlar, bilhassa Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarının içine nüfuz etmiş ve onların içinde zengin bir mitolojik malzeme oluşturmuştur. Kur'an açısından böyle bir durum söz konusu olmamasına karşın, halkın İslam algılamasında, özellikle de halk inançlarında pek çok mitolojik unsur bulunmaktadır. Gerek geçmişte ve gerekse günümüzde din ile mitoloji arasında sıkı bir ilişki sürekli var olagelmıştır.

Tarihin herhangi bir döneminde, başlangıçta olmuş olan veya olduğuna inanılan kutsal öyküler olan mitos sadece düşünsel süreçlerden doğmamaktadır. O, aynı zamanda derin insanî duygulardan kaynaklanmaktadır. Ancak mitler yalnız olarak duyguların anlatımı olarak da tanımlanmaktadır. Burada duygunun anlatımından maksat, duygunun bizzat kendisi değil, bir imgeye dönüştürülmüş şeklidir. Simgesel anlatım aynı zamanda duyguların nesnelleşmesini ifade etmektedir. Ancak burada söz konusu olan bireysel bir fenomen değil, toplumsal bir fenomendir. Başka bir ifadeyle mit, insanın bireysel değil, toplumsal yaşantısının nesnelleşmesini ifade etmektedir.

Mitlerin, bilimsel bir deney veya bilimsel bir metin gibi incelenmesi pek doğru görünmemektedir. Çünkü onların varoluş nedeni, herhangi bir bilgi türünü ortaya koymak değil, duygu, düşünce, inanç ve toplumsal etkinlikleri toplumsal görüşleriyle birlikte kolektif insanın yaşam şekli haline getirerek, kültürel mirasını devam ettirmektir. Bu yönüyle mitler, öncelikle geleneğin sürekliliği ve kültürün kesintisizliğini sağlayan bir işlevi üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Mitos, Dini Hayat, Din, Toplumsal Hayat.

Abstract

Religion is as old an institution as the history of humanity. For it started with mankind. It is also possible to trace the history of mythology to as back as the history of humanity. The reason for this is that mythology is entirely a product of man and has always been the solution of the imagination in face of all human needs. Mythologies related to faith were formed as a result of attempts to make more intelligible the abstract concepts of religion, stemming from the interpretation of religions or the necessity of humans to concretize. Hence, mythology has been a human-dimensional perception and explanation of religion since ancient times. These humanistic conceptions have particularly penetrated the Jewish and Christian holy books and lead to the creation of rich mythological material within them. Although no such thing comes into question for the Qur'an, there are many mythological elements in the perception of Islam by the people, especially in folk beliefs. There has always been a close relationship between religion and mythology, both in the past and at present.

In any period of history; myths, which are sacred stories existing or believed to have existed in the beginning, are not born only from intellectual processes. They also originate from deep human emotions. However, myths are also plainly defined as the expression of emotions. Here, what is meant by the expression of feeling is not the feeling itself but rather the feeling as transformed into an image. The symbolic narration also expresses the objectification of emotions. Yet, the matter at hand is not an individual phenomenon, but a social one. In other words, a myth expresses the objectification of a person's social life and not his individual life.

The examination of myths as scientific experiment or scientific text seems rather inaccurate. This is because their reason for existence is not to put forward any kind of information; but to maintain cultural heritage by turning emotions, thoughts, beliefs and social activities, together with their social appearances, into the lifestyle of collective humans. In this respect, myths primarily fulfill a function responsible for the continuity of tradition and the perpetuity of culture.

Keywords: Mythology, Mithos, Religious Life, Religion, Social Life.

Giriş

Mitos kelimesi söylenen veya duyulan söz, masal, öykü, efsane anlamında kullanıldığı gibi, (Erhat, 1993) kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model anlamında da kullanılmaktadır (Eliade, 1993: 9). Mitoloji terimi ise, masal, öykü, efsane anlamlarına gelen mitos, söz ve bilim anlamlarına gelen logos kelimelerinden meydana gelmektedir. Bu manada Mitolojinin birinci anlamı şimdiye kadar korunan mitleri araştıran bilimsel bir disiplindir. İkinci anlamı ise bizzat mitlerin toplamına verilen ismi ifade etmektedir (Taş, 2000: 57). İçinde ilâh, ilahe ve ilahî kahramanlar bulunan hikâyelere mit, bunların sözle anlatılması bilimine de mitoloji denilmektedir. Mitoloji, theos ile doğrudan ilgilidir ve eski çağların çok ilâhlı kavimleri tarafından tapılan ulûhiyetlerin masal şeklindeki tarihidir (Beğenc, 1974: 7).

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, alialbayrak@akdeniz.edu.tr

Eliade'a göre "Mit, kutsal bir öyküyü anlatır. Eski zamanda başlangıçtaki masallara özgü zaman olup bitmiş olayları anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde ister etkisiz olarak bütün gerçeklik yani kozmos olsun, isterse yalnızca bir parçası olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Mit her zaman bir yaradılışın öyküsüdür" (Eliade, 2016: 17).

Mitolojide, başlangıçta inançlar ve tapınma biçimlerine bağlı kalınırken, sonraları, Tanrıların soy seçercesinden, varlıkların türeyişine kadar pek çok konuda mantıksal düşünce ve tasarımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yönüyle mitoloji, sistematik felsefi düşüncenin henüz şekillenmediği dönemde, evrenin oluşumu, yıldızların evreleri ve hareketleri, tabiat olaylarının olacak olaylara yorulması gibi konularda insanları aydınlatıcı vazifeyi üstlenmiştir. Bu nedenle mitolojilere sadece bir masallar yığını gözüyle bakmak mümkün değildir. Çünkü mitolojiler, bütün özellikleriyle ait olduğu toplumun düşüncelerinin, inançlarının, korkularının, sevinçlerinin bir aynasıdır. Bu sebeple mitolojiye felsefi düşüncenin ortaya çıkmasında itici bir güç olarak bakmak ve felsefi düşünceye kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür (Gündüz, 1998: 25).

En kısa tanımıyla mitoslar, tabiat kuvvetlerinin kişileştirilmesi, canlı varlıklar veya ölümsüz tanrılar halinde tasarlanması; eposlar ise tarihten önceki insan topluluklarının ilkel tarihleri olduğuna göre, mitoslarla eposlar arasında yer yer aynı malzemeyi kullanmak, aralarında bağlantılar olan konuları farklı oranlarda ve farklı açılardan işlemek bakımından bir kesişme görülmektedir (Necatigil, 1973: 7).

Mitoloji, insanın evreni anlama, anlamlandırma ve algılamaya yönelik çabasında her ne kadar hayal gücünün son sınırlarına kadar geniş bir perspektife dayalı olsa da, kaynakları ve ortaya koyduğu varlık düşüncesinin verileri tarih boyunca sistematik felsefi düşüncenin varlık felsefesine kaynaklık etmede önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmıştır. Her toplumun kendine özgü mitolojisi vardır ve bunlar temsil ettiği topluluğun aynası gibidir. Mitolojiler toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi ortak yanları da çok bulunmaktadır. Mitolojide geçen öykülerin hepsinin hayal ürünü olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bütün kutsal kitaplarda geçen tufan olayı, aynı zamanda çok eski uygarlıkların mitolojik destanlarında da yer almış, yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda da gerçek olduğu ispatlanmıştır. (Erdoğan, 2007: 3).

Pek çok kavramda olduğu gibi, Mit de farklı şekillerde tanımlana bilmektedir. Bunun nedeni de onu tanımlayan kişilerin bakış açılarının farklı oluşunda aranmalıdır. Tanım yapanların bir kısmı miti, erken devir insan topluluklarında ortaya çıkan, millî ve yaratıcı özel bir tür olarak görürken, diğer bir kısmı da, halkın kolektif bir şekilde kendi tarihini ve Tanrıları ile kahramanlarını kurguladığı, inançlarını ve fikirlerini bedenleştirdiği, kendi kültürlerinin vurgusunu temsil eden geleneksel halk hikâyeleri olarak ele almışlardır. Daha geniş anlamda mit, fantastik açıklamalı, kökensel, tabii ve doğal olaylardır, ya da toplumsal yaşantıları insanların kendi niteliklerine uygun bir şekilde aktarmalarıdır. Bu şekliyle mit, daha çok toplumsal bir anlam ifade etmekte ve dolayısıyla toplumların büyüleyici tören ve ritüellerine sıkı sıkıya bağlılık arz etmektedir. Ritüellerle beraber mitler, özellikle sözlü gelenek içerisinde bir takım unsurları da barındırmaktadırlar. Bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

- Mitler, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturur.
- Bu öyküler, kesinlikle gerçek ve kutsal olarak kabul edilir.
- Mitler, her zaman için bir yaratılışla ilgilidir; bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini, ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl ortaya çıktığını anlatır.
- Mitler hem tarihsel olayları hem de halkların inanç, duygu ve düşüncelerini de katarak, tahayyül ettikleri evren telakkilerini verirler (Taş, 2000: 58).

1- Mitos Türleri

a) *Ritüel Mitosları*: Dünyanın yaratılması, çeşitli kuralların ve toplumsal ortak normların oluşması konularını içeren ritüel kavramı yaratılış sürecini canlandıran arkaik ve geleneksel kültürel bir olay olarak nitelendirilmektedir. Ritüel kavramı, tören ve ayin sözcükleriyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Ritüel kavramını, bazı bilim adamları güzel sanatların, bilimin ve felsefenin ilk kaynağı saymaktadırlar. Mit ve tören, eski kültürlerde işlevsel ve yapısal olarak bir bütünlük içindedir. Toplumsal miras olarak kabul edilen ritüeller geleneksel kültürün kuşaktan kuşağa taşıyıcısı olarak kabul edilmişlerdir (Beydili, 2015: 473).

Tapınak arşivlerinden elde edilen metinler, Mısır'da ve Mezopotamya'da yaşayan insanların ritüel adı verilen incelikli bir etkinlik biçimi ortaya çıkardıklarını göstermektedir. Bu etkinlikler, tapınaklardaki geniş bir rahipler takımı tarafından yürütülmekteydi. Ritüeller, söz konusu eylemlerin yürütülmesinde izlenmesi gereken yolların doğru biçimlerinin neler olduğu hakkındaki uzmanlık bilgisine sahip yetkili kimselerce, belirli zamanlarda, değişmez bir biçimde yerine getirilen bir eylemler sistemi oluşturular. Mitosların en eski türünü oluşturan bu mitoslar ritüellerin nasıl ortaya çıktıklarını anlatmaktadır.

b) *Orijin Mitosları*: Bu mitos türü daha çok bilimsel mitos olarak adlandırılmaktadır. Orijin mitosları, mitosların oldukça eski bir türünü oluşturmaktadır. Bu mitosların işlevi, bir göreneğin, bir adın, ya da bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel bir açıklamasını sunmaktır. Meselâ; Sümer'in Enlil ile Kazma mitosunu, bu en değerli tarım aracının bir tanrının etkinliği ile nasıl doğduğunu açıklamaya çalışan bir öyküdür (Hooke, 1993: 10-11).

c) *Kült Mitosları*: İbadet ve ayinlerin kökenini açıklayan mitoslardır. Meselâ, İsrail toplumunun içine en derin biçimde sinmiş tarih geleneklerinden biri, halkın Mısır esaretinden kurtuluşunun anılmasıdır. Fıstık bayramında bu olay, kökeni, böylece kutlanan tarihsel olaydan çok daha eskilere dayanan bir ritüel ile kutlanmaktaydı. Söz konusu kült mitosunun işlevi, Yehova ve İsrailoğulları arasındaki ahit ilişkisinin onaylanması ve Yehova'nın gücünün ve görkemini övülüp yüceltilmesidir.

d) *Prestij Mitosları*: Bir halk kahramanının doğuşuna ve yaptıklarına bir gizem havası veren mitoslardır. Meselâ; Musâ'nın doğuşu ve sazlardan yapılmış hasır bir sandık içinde Nil'e salıverilişinin öyküsü.

e) *Eskatalogya Mitosları*: Bu dünya hayatının sonunun ve öteki dünya hayatının konu edinildiği mitoslardır. Meselâ kutsal kitaplarda bu dünya düzeninin bir genel yıkımla sona ereceği önemli bir yer tutması bu mitoslara örnek olarak verilebilir (Hooke, 1993: 12-14).

f) *Teogoni Mitosları*: Tanrıların evreni, insanları yaratmalarını konu alan mitlerdir. Teogoni mitleri, evrenin yaratılmasında tanrıların rolünü öne çıkarmakta, yüksek dereceli ruhların ortaya çıkma sebeplerini açıklamakta kısacası evrende görülen veya görülmeyen bütün nesnelere bir sahibi olduğu inancına dayanmaktadır. Teogoni mitleri kozmogoni mitleriyle bağlantılı olup daha çok gelişmiş kültürlerde görülür. Evrenin yaratılmasında tanrıların rolünü öne çıkarmakta, yüksek dereceli ruhların ortaya çıkma sebeplerini açıklamakta; kısacası evrende görülen veya görülmeyen bütün nesnelere bir sahibi olduğu inancına dayanmaktadır (Bayat, 2016; 15-16).

2- Mitolojiler ve Dini Hayat

Din, insanlık tarihi kadar eski bir kurumdur. Zira o, insanla birlikte başlamıştır. Mitolojinin tarihini de insanlık tarihi kadar eskilere götürmek mümkündür. Çünkü mitolojiler tamamen insan ürünüdür ve onlar her türlü insanî ihtiyaçlar karşısında insan düş gücünün bir çözüm yolu olmuştur. İnançla alakalı olan mitolojiler, dinlerin yorumlanması veya insanın somutlaştırma ihtiyacından dolayı dinin soyut taraflarının daha anlaşılır hale getirme çabalarının neticesinde teşekkül etmiştir. Bundan dolayı çok eski zamanlardan beridir mitoloji, dinin insan boyutlu algılanışı ve açıklayıcısı olmuştur. Öyle ki, bu insanî tasavvurlar, bilhassa Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarının içine nüfuz etmiş ve onların içinde zengin bir mitolojik malzeme oluşturmuştur. Kur'an açısından böyle bir tahrifat söz konusu olmamasına karşın, halkın İslâm'ı algılamasında, halk inançlarında pek çok mitolojik unsur yerini almıştır. Gerek geçmişte ve gerekse günümüzde din ile mitoloji arasında sıkı bir ilişki sürekli var olagelmıştır.

Tarihin herhangi bir döneminde, başlangıçta olmuş olan veya olduğuna inanılan kutsal öyküler olan mitos sadece düşünsel süreçlerden doğmamaktadır. O, derin insanî duygulardan kaynaklanmaktadır. Ancak mitler yalın olarak duyguların anlatımı olarak da tanımlanmaktadır. Duygunun anlatımı, duygunun bizzat kendisi değil, bir imgeye dönüştürülmüş şeklidir. İşte bu olgu köktenci bir değişmeyi dile getirmektedir. Şimdiye kadar duygu olan, belli bir biçime sahip olmuştur. Bu da simgesel anlatım biçimi olmaktadır. Simgesel anlatım aynı zamanda duyguların nesnelleşmesini ifade etmektedir. Ancak burada söz konusu olan bireysel bir fenomen değil, toplumsal bir fenomendir. Başka bir ifadeyle mit, insanın bireysel değil, toplumsal yaşantısının nesnelleşmesidir.

Mitler, bilimsel bir deney veya bilimsel bir metin gibi incelenmemelidir. Çünkü onların varoluş nedeni, herhangi bir bilgi türünü ortaya koymak değil, duygu, düşünce, inanç ve toplumsal etkinlikleri toplumsal görünüşleriyle birlikte kolektif insanın yaşam şekli haline getirerek, kültürel mirasını devam ettirmektir. Bu yönüyle mitler, öncelikle geleneğin sürekliliği ve kabile kültürünün kesintisizliğini sağlayan bir işlevi üstlenmektedir (Taş, 2000: 70-71).

Mitolojinin insanın sosyal hayatındaki önemine binaen, mitolojik sosyoloji çalışmalarının yapılması gerektiğine değinen Şanzumi, mitolojiyle ilgili olarak şunları söylemekte ve onun birey hayatındaki etkisine vurgu yapmaktadır: "Mitoloji, insanoğlunun somutlaştıramadığı ve denetim altına alamadığı ancak hayatının geçmişinin ve geleceğinin olmazsa olmazı gücüne sahiptir. Kabul edilse de edilmese de mitoloji bireylerin soyut dünyalarının ana şartı olmaya devam etmektedir. Ona göre, her birey ve toplum sahip olduğu özellik ve kabiliyetine göre mitolojiden nasibini alacaktır" (Şanzumi, 2009: 340-341).

Mitler toplumların sosyo-kültürel yapısını yansıttığı için ulusların kültürleri, kökenleri ve yaşantıları ile ilgili bilgilere onların mitlerinden de ulaşmak mümkündür. Mitler aracılığıyla toplumların en gizli

katmanlarına inilebilir. Onların inançlarına, dünyayı algulayışlarına, anlamlandırma şekillerine ve deneyimlerine ışık tutulabilir. Mitlerin toplumların dünya görüşlerini ve önemli inançlarını temsil ettikleri için onların kültürleri tarafından değer verilen ve korunan insani deneyimlerinin de simgeleri oldukları söylenebilir (Rosenberg, 2003:17).

Mitlerin toplumsal işlevlerini göz önünde tutarak şunu söylemek mümkündür; insanlığın bütün hayatı üstünde derin izler bırakan bir olguyu herhangi bir teorinin bakış açısına göre açıklamak mümkün değildir. İnsanın ruhsal ve kültürel hayatı sade ve homojen bir öğeden oluşmamaktadır. Özellikle bunu bilimde karşı karşıya getirmek büyük bir hata olmaktadır. İster çok gelişmiş, isterse de hiç gelişmemiş olsun tüm kültürlerde mitler, temel bir kültür ögesi olarak görünmektedir. Mitik düşünceyi insanın geride kalmış bir özelliği olarak görmek, aslında bilimi ve bilimsel düşünceyi yüceltmiş olan aydınlanmacı kültürden kaynaklanmaktadır. Ancak, aydınlanma döneminde de günümüzde de mit ve mitik düşünce varlığını devam ettirmektedir. Yok farzedilmesi ve ortadan kaldırılması da mümkün değildir. Çünkü, miti oluşturan şey insanın bizzat kendisidir, onun temel eğilimidir. Bu eğilim, dış dünyayı, dış dünyanın bizde oluşturduğu duygulara dayanarak anlama ve yorumlama eğilimidir (Özlem, 1995: 167).

Mitoloji yaşama anlam veren imgelerin örgütlenişi olarak kavranmalıdır. Bu anlam da iki yolla ortaya konmaktadır. a) Düşünce yolu, b) Deneyim yolu. Düşünce olarak mitoloji bilime yaklaşmakta veya ona doğru atılan ilk adımı ifade etmektedir. Deneyim olarak da mitolojinin sanatı ifade ettiği söylenebilir (Campbell, 1995: 182).

Mitolojinin ilk işlevi, uyanan bilincin bu evrenin ürpertici ve bağlayıcı olarak olduğu gibi kabul edilmesini sağlamaktır. İkinci işlevi bu biçimi yorumlayıcı bütüncül bir imge olarak geliştirmesidir. Shakespeare'in sanatın işlevine ait tanımı şöyledir: "doğayı olduğu gibi gösterecek aynayı tutmak". Bu aynı zamanda mitolojinin de tanımıdır. Mitoloji uyanan bilinci kendini besleyen kaynakların gücüne inandırmaktır.

Üçüncü işlevi ise ahlâkî bir düzeni savunmaktır. Bireyi, coğrafya ve tarihle koşullanmış toplumsal grubunun ihtiyaçlarına göre biçimlendirmektedir. Ancak burada doğadan gerçek bir kopuş ortaya çıkabilmektedir. Hadım etme uygulaması bunun aşırı örneklerindedir. Sünnetler, çizmeler, kesmeler, dövme ve benzerleri, insan vücudunu basit, doğal halinden daha kapsamlı, daha uzun süreli kültürel bir vücuda üye yapmanın toplumsal yollarını ve ürünlerini ifade etmektedirler. Böylelikle birey toplumsal olanın organı haline gelmekte, zihni ve duyguları aynı zamanda koşut bir mitolojiyle damgalanmaktadır. Bunun başlangıcı ve sonu doğa değil, toplumdur olmaktadır (Campbell, 1994: 14-15).

Mit, vahşi bir topluluk içinde var olduğu biçimiyle, yani ilkel biçimiyle sadece anlatılacak bir öykü değil, aynı zamanda bir sosyal gerçekliktir. Modern romanlarda anlatılan türden basit bir kurgu değil, yaşanan bir gerçekliktir. Çünkü mitin altında yatan olayların uzak bir geçmişte ortaya çıktığına, dünyanın ve insanın yazgısı üzerinde etkisini sürdürdüğüne inanılmaktadır. Derinden inanmış Hıristiyanlar için yaratılış, ilk günah ve İsa'nın çarmıhta kurban edilmesiyle günahların ödenmesi neyi ifade etmekteyse ilkel insan için de mit onu ifade etmektedir. Mit asla bilimsel ilgiyi doyurmaya yönelik bir açıklama değil, toplumsal ihtiyaçlara ve isteklere dayalı, dahası, pratik ihtiyaçlara yardım eden, dinî ihtiyaçları ve ahlâkî özelemleri derinden doyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılmasını oluşturmaktadır. İlkel uygarlıkta mit kaçınılmaz bir işlevi yerine getirmekte, inançları yükseltmekte, bir düzene koymakta, dile getirmektedir. Ahlâkı korumakta ve kayırmaktadır. Ayinin etkinliğini güvence altına almakta ve insanın davranışı için pratik kuralları içermektedir. Buna göre mit, insan uygarlığı için hayatî bir katkı maddesini oluşturmaktadır. Bir masal güvercinini değil, önemli bir ağırlığı olan etkin bir gücü ifade etmektedir. Akla uygun bir açıklama ya da sanatsal bir düş gücü olmaktan uzak fakat inancın ve ilkel ahlâkî bilgeliğin pragmatik bir şartını temsil etmektedir (Malinowski, 1998: 102-103).

Mitoslarla din içiçelik arz etmekte ve bazı mitologlar, doğaüstü olduğu ve akılla denetlemediği için dini de mitosların içerisinde kabul etmektedirler. Dinî hayatta oldukça önemli bir yere sahip olmasına ve din ile ortak noktalarının olmasına rağmen aralarında büyük farklar da bulunmaktadır. Mitos örnek bir model sunmakta ancak emredici olmamaktadır. Din ise emredicidir. Mitoslarda yerellik dinlerde ise genellikle evrensellik söz konusudur. Mitosların kaynağı olmasına karşılık dinin kaynağı ilâhîdir. Mitoslarla din arasındaki en temel ortak nokta ise kutsal kavramıdır.

Mitosların insanın dinî hayatını dinamik bir duruma getirdiğini söylemek mümkündür. Çünkü geçmiş olayların yeniden yaşanması ve kahramanların insanlarla özdeşleştirilmesi söz konusudur. İslam tarihinde kerbela olayı, mitolojik hüviyete bürünmüş bir trajedi örneğidir (Teber, 2008: 152). Şiilerin Kerbela olaylarının yıldönümünde Hasan ve Hüseyin'in öldürülmelerini yeniden yaşamaları kendilerine günümüze kadar gelen bir dinamizm vermiş ve vermeye de devam edecek görünmektedir. Alevî Müslümanlar için de

Hız. Ali'nin kahramanlıklarının ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Hıristiyanlar için de İsa'nın çarmıha gerilmesi ve yeniden dirilmesi, ekmek-şarap ayini aynı amaca hizmet etmektedir.

Mitolojik kişilerin gerçekten yaşamış olmalarının da pek önemi yoktur. Çünkü bunlar zaten insanların hayal dünyalarında yaşamaktadırlar. Zonra kalan insanlar bu durumdan kurtulabilmek için mitoloji kahramanlarını beklemekte veya kendilerini onların yerine koymaktadırlar. Burada önemli olan nokta bu kahramanların sıradan insanlar olmadıklarıdır. Bunlar doğaüstü, milletin ve grubun gözünde karizmatik özelliği olan kutsal insanlardır.

Karizmatik kahramandan kastedilen şey, sosyolojiye Weber tarafından kazandırılan karizma terimiyle paralellik arz etmektedir. Weber'in karizmaya sahip olan dinî lideri de insanları arkasından sürükleyebilen ve onları kurtuluşa götüren bir çeşit kahramandır (Turner, 1991: 56). Karizmatik lider denilen insanlar doğal yeteneklerin ve büyüleyici etkileri olan istisnai önderlerdir. Bunların sahip oldukları güç bazılarında göre tanrıdan veya yüce tabiatın belirli beyin hücrelerine özgü olağanüstü bir özellikte gelmekte ve nihayet bunun gelişmesinde sosyal çevrenin durumu da belirli bir rol oynamaktadır. İnsanlığın ilk tarihi günlerinden beri, Sezar'dan Atatürk'e kadar uzanmak üzere çeşitli ülkelerde egemenlik yapmış olan bu güçlü liderler şüphesiz istisnai ve seçkin insanlar ve bu alanda dahilerdir (Adasal, 1979: 201).

3- Din Mitoloji İlişkisi

Mitik düşünce ve inançlar, dinler ve düşünce tarihi içinde dini, felsefi, bilimsel düşünce öncesi döneme ait kabul edilir. Mitler, tanrıların, evrenin, dünyanın ve insanın yaratılışını anlatan sembolik öykülerden oluşmaktadır. Bilinebildiği kadarıyla mitik öykülerin geçmişi, ilk insan topluluklarına kadar uzanır. İnsanın yeryüzü etkinliği ve doğaüstü varlıklara ilgisi, bir anlamda inançların, düşüncenin ve toplumun tarihiyle çakışır (Akgül, 2012: 21).

Din ve mitoloji, birbiriyle yakın ilişkili olan iki olgudur. İkisinin de işlev ve mahiyetlerinde pek çok benzerlik bulunmaktadır. İnsanlık tarihinin bütün devirlerinde var olan ve toplumların sosyo-kültür yapılarının şekillenmesinde etkili olan bu iki unsur nüfuslarından hiçbir şey kaybetmeden varlığını devam ettirmiştir.

Başta sosyologlar, dinler tarihçileri, antropologlar olmak üzere mitolojinin din ile olan ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar bilim dünyasında iki farklı görüş temelinde yapılmıştır:

- 1-) Mitolojiyi din ile aynı düzlemde görenler, mitlerle dinlerin aynı zamanda oluştuğunu veya mitleri dini inançların bozulmuş şekilleri sananlar.
- 2-) Mitoloji ile din arasında hiçbir ilişki olmadığını iddia eden ve mitolojileri dinlere kaynaklık eden bir fenomen şeklinde görenler (Bayat, 2016: 79).

Mitolojiyle dini aynılaştıran bazı araştırmacılar mitolojilerde dinsel öğelerin yoğunlukta olması sebebiyle dinlerin kökenini mitolojilere kadar götürmüşlerdir "Mitolojinin ilkel insanın düşüncesi ve karakterini yer yer yansıttığı görülür. İlkçağın insanlarında tabiat kuvvetlerinin fizik ve etik etkilerini yansıtan mitoslar, dinlerin de başlangıcıdır; ilkel insanın fizik atılımlarına ek olarak metafizik ve psikolojik davranış ve yansımalarını da belgeler (Necatigil,1977:7). Mitolojilerin özellikle de semavi dinlerle paralellik göstermesinin diğer bir sebebi her ikisinin kökeninde kozmik bilginin olmasıdır. Aynı şekilde mitolojilerinin içerisinde dini olayların ve konuların olması onun semavi dinlerden önceki dönemlerde de toplum nezdinde "din" gibi kutsal bir kavram olarak kabul görmesini sağlamıştır (Bayat, 2016: 81). Mit ve dinin toplumda birlik ve beraberlik duygusunu yüceltmek ve dayanışma ruhunu sağlamak gibi işlevleri vardır (Oğuz-Gürçayır, 2005: 280). Mit yaşadığı toplum içinde ritüel olarak uygulama şeklinde ayinlerde ya da anlatılarda canlandırılır. "Ayini anlatımında vaaz, ilahi, dua, dini dans vb. iletişim şeklinde kullanılabilir" (Oğuz ve Gürçayır, 2005: 256).

İkinci görüşü savunanlara göre ise mitolojide hiçbir din unsur bulunmamaktadır. Dini mitolojiden ayıran en büyük etken dinde bir mesaj gönderen ilahi güç ve bu mesajı alıp insanlara ileten din kurucusu (peygamber) varken, beşer ürünü olan mitlerde ise bir durum söz konusu değildir (Bayat,2016:87). Animizm 'in savunucularından Taylor'a göre mitlerin oluşmasında animistik düşünceler ön plandadır, gerçekte ise dinde animistik düşüncelerin varlığına yer yoktur (Bayat, 2016: 80).

Mit, insana özgü her anlamlı eylemin örnek tipini oluşturan, kutsal deneyimlerdir. Mitolojilerin ortaya çıkmasını sağlayan, onlara anlam kazandıran ve yaygınlaşmasını sağlayan kutsal deneyim süreci dinsel yaşantılar sonucu ortaya çıkmıştır (Eliade, 2016: 33). Dinlerdeki Tanrının özellikleri, yaratılış mitleri, ayinler, ölüm, ölümden sonra diriliş cennet-cehennem tasavvuru ve benzeri içeriklerin, dinlerin temel inanç unsurları olması dinlerin mitolojilere büyük ölçüde etkide bulunmuş olduğunu göstermektedir (Rosemberg, 2003: 26).

Dinin mitoloji üzerindeki etkilerinden biri de dinlerin mitosları bir anlatım dili olarak kullanabilmesidir. Din zaman zaman mitlerin anlatımında geçen kavramları değiştirmiş, onlara dini ve ilahi içerik kazandırmıştır. Mitolojilerin büyük bir oranda dini malzeme kullandıkları bir gerçektir. Mitolojik bir unsur yeni bir din kabul edildiğinde, yeni din içerisinde kendisine bir yer bulabilirse varlığını devam ettirir. Bunun en güzel örneğini Yahudiliğin din kabul edilen Musevilikte görebiliriz (Bayat, 2016: 82). Eğer mitoloji dinsel geleneklerden ayrı tutulur, onlara can veren tapınma ortamından çıkarılırsa anlamsızlaşarak etkisini yitirebilmektedir (Armstrong, 2014: 8).

Mitolojilerin konuları ve üslupları incelendiğinde yoğun bir dini örgüyle karşılaşmaktayız. Malinowski'nin de dediği gibi, "Mitin ilkel kültürde vazgeçilmez bir işlevi vardır, o inancın ifadesidir, onu derinleştirir ve şifreler; ahlakı korur ve ona güç verir ritin üretkenliğine kefil olur ve insan için örnek olacak pratik kurallar içerir" (Malinowski , 1990: 99). Mitolojinin din üzerindeki etkisi, iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar ya dinin temel doktrinlerine karışması şeklinde ya da din müntesiplerinin dini yaşantısına ve düşüncelerin karışması şeklinde olmaktadır (Kızıl, 2010: 82). İster politeist ister monoteist olsun dinler oluşumlarının çoğunu mitolojilere borçludurlar. Özellikle semavi dinlerin mitleri inancın ve itikadın oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Özellikle Hristiyanlıkta Kitab-ı Mukaddes'teki yaratılış öykülerinin sümer mitolojisinden esinlenmesi ve pagan dini figürlerin mitolojik unsurlara dâhil edilmesi Hristiyanlığın ilahi özelliğinin ikinci plana atılmasına sebep olmuştur (Bayat, 2016: 83).

Bunun yanında mitolojik unsurların halkın dini ve düşünce hayatlarına karışması hemen hemen bütün dinlerde görülen bir durumdur. (Kızıl, 2010: 83). Din sadece belli bir gruba ait değil tüm insanlara hitap eden bir olgudur. Bütün dinlerde müntesiplerin idrak seviyeleri birbirinde farklı olduğu için dinin zihinlerde yarattığı tepkinin aynı olduğu iddia edilemez. Toplumunu oluşturan farklı kesimler arasında özellikle avam ve havas tabakası arasında din farklı şekillerde tezahür etmektedir. İster monoteist ister politeist olsun çoğu dinde *avam* diye tabir edilen halk tabakası, mensubu olduğu dinin itikadı ve gaybi konularında cevapsız kalan sorularının yanıtını yaşadığı toplumun eski ve yeni inanç öğelerinden oluşan, dini duyguların yoğunlukta olduğu mitolojik unsurlarla bezenmiş menkıbe ve destanlarda aramıştır. Çünkü halk tabakası soyut düşünceden ziyade somut olana; rasyonel düşünceden ziyade duygusal olana meyillidir. Halkın düşünce yapısını anlamadan mitoloji anlaşılabilir. Bu açıdan mitoloji, inancın ve kültürün halk katındaki ifadesini yansıtmaya bakımından önemli bir başvuru kaynağıdır (Kızıl, 2010: 87-88).

Sonuç

Mitolojiyi dinî hayattan ve dinden tamamen uzak tutmak mümkün değildir. Çünkü insanlardan bir mitosu uzaklaştırırsanız bir diğerini hemen onun yerine geçirecektir. İnsan mitolojik bir varlıktır ve buna ihtiyacı vardır. Hayal kurmayan insanların sıkıntılarıyla başetmesi mümkün değildir. İnsanlar hayal kurarak rahatlar ve dertlerini unuturlar. Aynı zamanda mitos insanın bilme ihtiyacını karşılamakta ve onun anlam arayışına cevap veren önemli bir unsur olmaktadır.

Hem sosyal, hem de inanan bir varlık olan insan varoluşundan beri yaratılış gereği daima yüce varlık inancına ihtiyaç hissetmiştir. İnsanın bu ihtiyacı O'nu bazı arayışlara itmiş ve ruhunun derinliklerinde hissettiği bu eksikliği yaşadıklarıyla elde ettiği bazı tecrübelerle gidermek istemiştir. İnsanlığın çevresinde olup bitenleri anlama ve anlamlandırma çabasında mitolojiler önemli bir yer işgal etmektedir. Mitoloji insanın sadece sosyal hayatındaki etkisiyle sınırlı kalmamış, zamanla insanın inanç dünyasına da nüfuz etmiş, açıklayamadığı veya anlayamadığı durumlarda devreye girerek bireylerin anlam arayışlarının merkezinde yer almıştır. Dolayısıyla mitoloji, insanın sosyal ve dini hayatının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Dinî hayatta oldukça önemli bir yere sahip olan mitolojiler din ile içiçelik arz etmelerine ve pek çok ortak noktalarının olmasına rağmen aralarında büyük farklar da bulunmaktadır. Mitos örnek bir model sunmakta ancak emredici değilken, din emredicidir. Mitolojilerde yerellik dinlerde ise genellikle evrensellik söz konusudur. Mitolojiler insan kaynaklı olmasına karşılık dinin kaynağı ilâhîdir.

Mitolojiler insanın dinî hayatına canlılık ve hareketlilik getirmektedirler. Çünkü geçmişin yeniden yaşanması ve kahramanlarla özdeşleşme söz konusudur. Şiîler için Kerbela olaylarının yıldönümünde Hasan ve Hüseyin'in öldürülmelerini yeniden yaşamaları, Alevî-Bektaşiler için de Hz. Ali'nin kahramanlıkları örnek olarak verilebilir. Hristiyanlar için de İsa'nın çarmıha gerilmesi ve yeniden dirilmesi, ekme-şarap ayını aynı anlama gelmektedir.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: İster ilkel isterse modern dinî hayatta olsun mitoslar çok önemli bir yer tutmaktadır. Ancak toplum sanayileştikçe ve modernleştikçe mitos ve mitler insanların hayatlarından giderek uzaklaşmaktadır. Hatta böyle toplumlarda dinî hayatın da zayıfladığı bilinmektedir. Fakat bu tamamen bir dinsiz veya mitossuz hayat anlamına gelmemekte, sadece iş bölümü ve modern hayatın getirdiği yeni bir düzenleme ve anlamlandırmanın gereği olarak, yeni bir dinî hayatı ön görmektedir.

KAYNAKÇA

- ADASAL, Rasim (1979). *Yeryüzü Tanrıları Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi*, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- AKGÜL, Mehmet (2012) "Mit, Din ve Toplum İlişkisi", Din ve Mitoloji, Edit. Remzi Duran, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ARMSTRONG, K. (2014). *Mitlerin Kısa Tarihi*, (Çev. D. Şendil), İstanbul: Alfa Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli (2016). *Mitolojiye Giriş*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BEYDİLİ, Celal (2015). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, (Çev. E.Ercan), Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- BEĞENÇ, Cahit (1974). *Anadolu Mitolojisi*, İstanbul: Yurt Kitap Yayın.
- CAMPBELL, Joseph (1995). *İlkel Mitoloji*, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- CAMPBELL, Joseph, (1994). *Yaratıcı Mitoloji*, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- ELIADE, Mircea (2016). *Mitlerin Özellikleri*, (Çev. S. Rifat), İstanbul: Alfa Yayınevi.
- ERDOĞAN, Bayram (2007). *Sorularla Türk Mitolojisi*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- ERHAT, Azra (1993). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜNDÜZ, Şinasi (1998). *Mitoloji İle İnanç Arasında Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar*, Samsun: Etüt Yayınları.
- HOOKE, S. Henry (1993). *Ortadoğu Mitolojisi*, (çev. Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- KIZIL, H. (2010). *Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- MALINOWSKI, Bronislaw (1998). *İlkel Toplum*, (çev. Hüseyin Portakal), Ankara: Öteki Yayınevi.
- MALINOWSKI, Bronislaw (1990). *Büyük Bilim ve Din*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- NECATİGİL, Behçet (1973). *100 Soruda Mitologya*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- OĞUZ, M.Ö.- Gürçayır, S. (2003). *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- ÖZLEM, Doğan (1995). *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İzmir: Notos Kitabevi.
- ROSEMBERG, Donna (2000). *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylence Antolojisi*, (Çev. K. Atken vd.), Ankara: İmge Kitabevi.
- ŞANZUMİ, Hayrullah (2009). *Mitolojik Sosyoloji*, Sosyoloji Çarşısı İçinde, İstanbul: e Yazı.
- TAŞ, İsmail (2000). "Mit ve Mitik Düşüncenin Yapısı", *Dini Araştırmalar*, c. 3, S. 8, Ankara.
- TEBER, Ömer (2008). *Bektaşî Erkanamelerinde Mezhebi Unsurlar*, Ankara: Aktif Yayınları.
- TURNER, Brian (1991). *Max Weber ve İslâm*, (çev. Yasin Aktay), Konya: Vadi Yayınları.